

Magyar–román érdekharmonizációs esélyek és törekvések (1829–1918)

Kelet-Európa három nagyhatalma a Szent Szövetség 1815. őszi megalakításával évtizedekre béklyóba verte a régió önálló fejlődésre vágyó népeit. A soknemzetiségű Magyarország hamarosan mégis a liberális reformok útjára lépett. A romantikával elegyített nacionalizmus az önvédelem vészjelei mellett – Széchenyi István útmutatásával – életre segítette a reformkor nemzeti kibontakozást hozó programját. A dinasztikus restauráció és Johann Gottfried Herder korábbi vészjósló jövendölése azonban komor árnyékot vetett a lázas tervezetésekre. A germán és szláv malomkö között őrlődve a mozgósító erejű művekben (mint a Himnusz vagy a Szózat) is megjelent a nemzet lehetséges megszűnésének víziója.

A fáziskésés ellenére ez az időszak a román nemzetfejlődésben is sorsfordító változásokat hozott: még a napóleoni háborúk idején Besszarabia Oroszország általi fájdalmas elcsatolását (1812), majd két felkelést 1821-ben, amelyek a fanarióta-görög helytartók uralmának megszűnését eredményezték. A török despotizmus enyhülésének azonban csak rövid ideig örülhettek az Al-Duna vidékén. Az újabb orosz–török háború győztese, I. Miklós cár az 1829-es drinápolyi békével bekebelezte a Duna-deltát, és gyámsága alá vonta (1834-ig katonailag is megszállta) Havasalföldet és Moldovát. A magyar politikai közvélemény számára „Európa csendőrének” ezen újabb offenzívája (amiként az 1830/31-es lengyel felkelés vérbe fojtása) a herderi jóslat fenyegetésének valós voltát igazolta...

A század első évtizedeiben a szomszédügyi kapcsolatok új dimenzióját jelenti a magyarok folyamatos bevándorlása román területre. De míg a megelőző századokban szabadságuk, hitbéli meggyőződésük védelmében vagy román vajdák

fegyveres szolgálatára érkeztek, a XIX. században jobbára megélhetési okokból. (A kivándorlók nagyobb részt románok voltak, de minden harmadik-negyedik magyar.)

A bevándorlás fő iránya Bukarest lett, ahol 1815 tavaszán a „kritikus tömeg” meglétét jelzi a református egyházközség megalapítása. Az ellentmondásos fogadtatás jele, hogy az 1820-as években megépülő fatemplomokra a szokásos csillagos toronydísz helyett keresztet kellett helyezni, s a templomtérben is idegen jelképek (feszület, oltár és szentképek) sorjáltak. Noha a jelenséget jóhiszeműen értelmezhetjük az építkezést felkaroló fejedelmi támogatók, Alexandru Suțu és Grigore Ghika iránti hála megnyilvánulásának is.

A katolikus magyar iskola alapítása (1824) az obszerváns ferences Barácián már a fanarióta kort követő enyhültebb időszakra esik. A ferences rendtartományban ekkoriban több magyar pap szolgált. Toborzásuk visszaszólásával szakítva 1826-ban Erdély és Moldva katolikus előjárói egyezsége jutottak, amelynek értelmében Kolozsvárról 6 papot küldtek a csángó falvakba. A támogatást a moldvaiak ugyanennyi papnövendék magyarországi iskoláztatásával kívánták ellentételezni.

Nicolae Iorgától tudjuk, hogy az olasz származású moldvai vikárius számos engedményt tett a csángók anyanyelvi hitgyakorlásának biztosítására (pl. a magyar többségű helyeken magyarul tudó papokat alkalmazott, és 1840-ben magyar ábécés- és nyelvtankönyvet adott ki). A reményteljes együttműködés azonban 1843-ban – jórészt a magyar fél merevsége miatt – megromlott, s így a moldvai csángók anyanyelvű lelki gondozás nélkül maradtak. (A századfordulóra két magyar papjuk maradt, igaz, még 68 község

fizetett magyar kántort – ám 1893-tól a jászvásári püspök már csak román katekizmust engedélyezett számukra.)

A magyar-román kapcsolatok általános romlásában a bécsi kamarilla megosztó politikájának éppúgy szerepe volt, mint a közép-európai küldeztudattal bíró s a nemzeti újjászületés eufórikus küzdelmeiben a nemzetiségek törekvéseivel szemben gyakran kevésbé megértő magyar politikai vezetőségnek; s a *kollektív* nemzetiségi jogokat követelő erdélyi román politikának (amely szöges ellentétben állt a liberális koreszme *egyéni* jogokat szorgalmazó felfogásával).

Az 1848-as forradalmi kormányzat ugyan közteherviselést és polgári jogegyenlőséget kínált Magyarországnak népeinek, ám a hazai román politikai elit céljai megvalósításához a közeli, ezért veszélyesebbnek tartott magyarokkal szemben (ahogy 1791-ben) Bécsben keresett támogatást; miközben a magyar többségű Zalatnán és Nagyenyeden, illetve a főleg románok lakta Ércegségben (Abrudbányán) polgárháborús drámák zajlottak.

1849 nyarán a magyar honvédsereg az osztrák és az orosz hadsereg harapófogójába került. Végső soron tehát az orosz katonai intervenció kényszerítette térdre a magyarokat, amiként egy évvel korábban Miklós cár ösztönzésére (török csapatok) verték le a havasalföldi forradalmat is. S éppen e keserű közös tapasztalat, a sorsközösség belátása vezette a tárgyalóasztalhoz a két forradalom vezérkarát, s született meg megkésve, 1849 júliusában – Avram Iancu egyoldalúan meghirdetett jótét tűzszünetének is köszönhetően – a szegedi *megbékélési terv*. Ez az 1849. júliusi utolsó országgyűlés záróakkordját jelentő szerződés harmonikusabb jövőt ígért a két nemzet kapcsolatában; a Habsburg-abszolutizmus azonban győztesekre és legyőzöttekre tagolta Erdély népeit, s ezzel megakasztotta a kedvező irányt vett folyamatot. Az együttműködés szellemét – Adam Czartoryski herceg bábáskodásával – a '48-as emigráció ápolta. Kossuth, valamint Klapka és Türr István tábornokok konföderációs terveket készítettek, amelyekben azonos jogokkal helyet kapott egy román társállami alakzat is.

A szabadságharc emigránsainak egy része a szomszédos román fejedelemségekben talált menedéket. Jelenlétük nemcsak a magyar diasz-

pórat erősítette, de jótékonyan szolgálta a befogadó államok modernizációját is. (Lásd az első román vasútvonal tervezőjének, Veress Sándornak vagy a Román Vöröskereszt alelnökének, dr. Fialla Lajosnak a munkásságát!) Oroszhegyi Józsa doktor és az első magyar civil egyesület megalapítója, Koós Ferenc lelkész újságíróként is hirdették a két nép egymásrataltságát, amelynek a krími háború ismét bizonyosságát adta. Amikor is – „viszonzásul” az orosz segítségért – a törvényes magyar kormányt eltíró Habsburg Birodalom a két fejedelemséget is megszállta (1854/1856), miközben Oroszország kiszorult a Duna-deltából és Budzsákból is.

Az erről is rendelkező 1856-os párizsi békét jegyző Franciaország ekkoron nemcsak a lengyel, az olasz, de a magyar és román függetlenség támogatójaként lépett fel, ám Ausztriához hasonlóan ellenezte a két fejedelemség egyesülését. Ez Ioan A. Cuza ezredes kölcsönös jelölésével és fejedelemmé választásával 1859-ben mégis bekövetkezett. III. Napóleon viszont a vil-lafrancai fegyverszünet váratlan megkötésével hagyta leáldozni az olaszok függetlenségi háborúját, és ezzel ellehetetlenítette az egyesített román fejedelemségben fegyverraktarak létesítésével támogatni szánt újabb magyar felkelést is. A régió politikai térképének formálásában immár negyedikként emlegetett nagyhatalom tehát hasonlóan visszás szerepet játszott, mint elődei: Cavour és Kossuth cserbenhagyása után nem sokkal (1863-ban) Lengyelország feltámasztása érdekében „kárpoztásul” cinikusan felkínálta Bécsnek a korábban már birtokolt román fejedelemségek területét.

Minderről az időközben vidéki városokban is megtelepedő magyar emigrációnak is voltak értesülései, noha a Szathmáry Papp Károly (majdani udvari festő és fényképész) nyomdájában napvilágot látott első magyar nyelvű hetilapban (*Bukaresti Magyar Közlöny*) kezdetben politikai híreket nem közölhettek, ám a forgandó szerencse ismeretében a szerkesztők kinyilvánították őszinte hálájukat a politikai menekültek befogadásáért; s az önzetlen támogatásért is, amelylyel Elena Cuza fejedelemasszony hozzájárult a bukaresti református kőtemplom megépítéséhez. Mindezzel természetesen a szabadságharc túlkapásai miatt (a románság kulturális autonó-

miája ellenére is) zsarnokként jellemzett magyarság elutasítottóságán is enyhíteni kívántak. A békértétéssel való próbálkozásokat azonban még erős gyanakvás övezte: mint az egyik bukaresti lap írta, *„ezek a magyarok mindig hódítani akarnak minket, ez a lapjuk sem egyéb, mint politikai cselszövény, mellyel minket akarnak behálózni”*. A magyar szerkesztő erre úgy felelt, hogy csak a román szívek meghódítását tartja feladatának. Ezt a közös törökellenes küzdelmek felidézésével és a vitás kérdések megoldását szolgáló rovat (*Román testvéreink*) elindításával igyekezett szolgálni. A *Național* című lap mégis egyenesen „pokoli terveket” tulajdonított az erdélyi románok elnyomásával vádolt magyaroknak. Oroszhegyi Józsa mindezt azzal cáfolta, hogy a magyar földesurak az évszázadok alatt nemcsak a románokat zsákmányolták ki, hanem a magyar jobbágyok millióit is.

A nagyhatalmi erőterben s a fanarióta elnyomás hatására xenofóbbá váló románság ezzel együtt kezdetben nem volt ellenséges a bevándorlókval. A szakemberhiánnyal küszködő fiatal államban sokan sikeres pályát futottak be. A jó nevű orvosokhoz, mérnökökhöz, művészekhez hasonlóan a tömegesen ideszegődő dolgos, tiszta és megbízható székely cselédlányok is keresettek voltak a román munkaerőpiacon. Hogy beilleszkedésük mégsem volt zökkenőmentes, azt a *Bukaresti Híradót* (1876–1885) forgatva is megállapíthatjuk. Az új hetilap – melynek évekig román nyelvű változata is megjelent – küldetés-szerűen hadat üzent az egymással szemben táplált negatív előítéleteknek. S azon közkeletű „téveszméknek”, miszerint a románság csak az alkalomra vár, hogy politikai határait a Tiszáig terjessze ki; vagy hogy a magyarok az egykori hűbérjog alapján a Szörényi Bánság, azaz Oltenia visszaszerzésére törekszenek. S Vándory Lajos szerkesztő kölcsönösen visszautasította az erdélyi románság nemzeti elnyomásának vádját; mint ahogy a romániai csángó magyarok üldöztetésének tételét is.

Az ellentétek azonban olykor a nemzetközi viszonyokban gyökereztek. Mint a „nagy keleti válság” idején, 1875 és 1878 között. A magyar lap dicsérte az újabb orosz–török konfliktusban kezdetben óvatosan politizáló Romániát, s az 1849-es és 1863-as orosz katonai fellépésre utalva a

„soron következő” románság fenyegetettségét és a magyarokkal való érdekközösségét hangsúlyozta. Románia gyakorlatias okokból mégis az oroszok oldalán avatkozott be a harcokba, s a plevnai közös győzelem után kikiáltotta függetlenségét (1877). A győzelemittas hetekben-hónapokban – Budapest törökbarát politikája miatt – a bukaresti magyarokat retorziók érték. Vándory Lajos lapszerkesztőnek is menekülnie kellett. Később feljelentették nacionalista uszítáért és hazaárulásért, noha korábban szolgálataiért I. Károly Koronarenddel tüntette ki.

A magyarság torz tükörképére azonban egy újabb árnyék vetült: a bevándorlók háborús infláció miatti elszegényedése, lezüllése. A kétes megélhetés leginkább a kiszolgáltatott és nagy számban prostituálódó cselédlányokra (*hungara*) volt jellemző. Veress Sándor mérnök honfitársainak az erkölcsi megújulás hitével a nehezebb utat ajánlotta: *„Ha én teljes erőmet megfeszítem, hogy lelkiismeretesebb orvos, pontosabb mérnök, szorgalmasabb tanár, fáradhatatlanabb, megbízhatóbb kereskedő legyek másoknál [...] mint a nem magyar szomszédaim”*, idegen földön ez használ legtöbbet a bevándoroltak és az általuk képviselt nemzet megbecsülésének.

Az erkölcsi erózió és emelkedés tehát egy időben jellemezte a romániai magyar diaszpórát, amely néhány évtized alatt több román városban szakmai, karitatív és kulturális egyleteket, intézményeket alapított. (Mint a Vándory szerkesztő által elnökölt Anker Betegsegélyező, amelyben példásan megfértek magyarok, románok és szászok.)

Eközben a jórészt idénymunkásokból, cselédekből álló emberanyag gyorsan cserélődött. Az 1886-ban kirobbant magyar–román vámháború hatására az ország délkeleti részéből székely és szász iparosok százai telepedtek át Romániába, hogy régi felvevőpiacaikat megtarthassák. Ezek anyagi gyarapodásuk közepette jó híret keltették a befogadó új hazának is – mint például a párizsi világkiállításon díjakat szerző kocsigyártók. (Azonban 1895-ben már eltiltották őket a nemzetközi fórumokon való szerepléstől.) A mindkét hazával-nemzettel lojális magatartásukra jellemző, hogy áldozatkészen adakoztak az 1879-es szegedi árvíz, de ugyanúgy a resicai bányasze-rencsétlenség román kárvallottjainak javára is.

Több magyar lap is méltatta a román Petőfinek nevezett Mihai Eminescu [Eminovics] munkásságát, s szobrának felállítását a magyar diaszpóra adományokkal támogatta, noha ismertek voltak a nagy költő magyarellenes érzelmei.

A századfordulón jelentkező gazdasági visszaesés s a protekcionista állami gazdaságpolitika sok bevándorlót taszított megélhetési válságba. Helyzetüket súlyosbította, hogy a magyar állam tíz év távollét után megvonta állampolgárságukat, s a katonaköteles férfiak otthon – mint törvényszegők – komoly büntetésre számíthattak. A korábban tudatosan vállalt *kettős kötődés* helyébe így esetükben a sehova sem tartozás céltalansága lépett. Ezek a magyarok csakhamar megvetett „bozgorrá” váltak.

Az egyik konzulátusi tisztviselő mindebből csak annyit érzékelt, hogy a kivándoroltak kapcsolatát a kenyéradó új hazával a tiszteletteljes kötődés jellemzi, az elbocsátó hazával szemben viszont hűvös távolságtartás. Ez részben az általuk olvasott román újságoknak köszönhető, amelyek tükrében az odahagyott hazát nagyhatalmi volta ellenére a kivándoroltak gyengének, sőt ellenszenvesnek láthatták. Ezt igyekeztek ellensúlyozni a Bukarestben kiadott magyar lapok, ám az 1902-ben induló *Bukaresti Magyar Újság* alapítását a román lapírók ügynökök mesterkedésének tartották, annak ellenére, hogy a hetilap a magyar kultúra ápolását és a két nép megbékélését tartotta fő feladatának. Ám a szenzációéhes magyarországi sajtó sem volt tapintatosabb, s az új hatalmi tényezővé váló sajtót a határ mindkét oldalán bajos volt megzabolázni. (Noha erre a magyar kormányzat határozott kísérletet tett.)

A századfordulóra – a hazai román politikusok elleni sajtópereknek is betudhatóan – a helyzet odáig romlott, hogy a *Pesti Hírlap* szerkesztője kijelentette: a román Ókirályságban a magyarnál csak a zsidót gyűlölik jobban. A sűrűsödő diszkriminatív intézkedések hatására felgyorsult a bevándorlók asszimilációja, aminek persze természetes formái is voltak. (Az idegen földön szerencsét próbálók gyakran mindent a vagyonszerzésnek és karrierépítésnek rendeltek alá.)

A kivándoroltak tudatállapot-romlása, fokozott beolvadása ugyanakkor kijózanító hatással volt a magyar kormánypolitikára. Budapest 1901 tavaszán (az amerikai akcióval párhuzamosan) útjára

indította a romániai titkos nemzetvédelmi akciót (ezt hamarosan a szlavóniai, bukovinai, majd a boszniai akció követte). Ez az önvédelmi, de aktív program jelentős hangsúlyváltozást jelez a magyar nemzetpolitikában, amely a nemzetiségek beolvasztása helyett immár a saját „faji erő” megóvását célozta, amely érdekében a kivándoroltak távlati hazatelepítésével számolt. Ám addig is – főként templommal és iskolával, ösztöndíjakkal, életvezetési tanácsokkal – igyekezett megóvni nemzeti azonosságadatukat.

A Miniszterelnökség ugyanakkor a román törvények és szokások tiszteletére intette alkalmazottait, különösen az újságírókat. Ennek gyakorlati hatása tapasztalható volt azon a nemzetközi kiállításon, amelyet Károly király 40 éves uralkodói jubileumának a tiszteletére rendeztek. Az 1906-os kiállításra Poliány Zoltán szerkesztő öt magyar egyesülettel karöltve saját pavilont épített. A román királyi pár fényképével, magyar és román nemzeti zászlókkal, feliratokkal díszített épületen ez a jelmondat állt: „*Légy hű honpolgára a hazádnak, de kérd Isten áldását arra a földre, ahol kenyered keresed.*” (Mindez szöges ellentétben állt a szintén kiállító magyarországi románok tüntetően hűtlen magatartásával.) A román himnusszal fogadott királyi pár félórás látogatása és a kiosztott díjak, elismerések csakugyan jó hatással voltak a magyarság megítélésére.

A nagypolitikában keletkezett feszültségek azonban semmissé tették e próbálkozások eredménykeltő eredményét. A magyar országgyűlésben ismét beterjesztették azt az 1904-es törvényjavaslatot, amelynek célja a tanárfizetés-rendezés és a hazai románság töredéke (1910-ben 12,1%-a) által ismert államnyelv kötelező iskolai oktatása volt. A Lex Apponyi nagy felháborodást váltott ki a két hazai iskolafenntartó autonóm román egyház köreiben. A nemzetközi tiltakozó kampányba nemcsak a magyarországi román parlamenti képviselők, de az anyaország is bekapcsolódott. A román tanügyi hatóságok válaszul háromszorosára kívánták emelni a román nyelvórák számát a magyar állampolgárok-nak a magyar pénzen fenntartott magániskolákban, s az ott használt tankönyveiket is gyakran betiltották vagy újraírátták.

Azonban sokkal szélesebb körben és a tan-kötelesek riadalmánál jóval erőteljesebb szoron-

gást és szemléleti változást idézett elő az 1912-ben kirobbant Balkán-háború. Dél-Dobruzsza 1913-as bekebelezése után ugyanis Monarchia-és magyarellenes politikai kampány kezdődött Romániában. Noha az ország 1883-tól a Hármas Szövetség tagja volt, e siker után Románia már egyértelműen Erdély megszerzésére törekedett. (A Marghiloman-kormány idején nyilvánosságra hozott adatok szerint a megelőző években 2 350 000 lej, azaz ugyanennyi svájci frank összeget fordítottak a román kormányok az Erdély-kampányra.)

Így, mondhatni, természetes, hogy a világháború kitörése után a „semleges” Románia hírforrásai a magyarságot kiáltották ki a háború egyik fő okozójának. Cáfolatul a bukaresti magyar lap a józanabb hangok közül a szibériai száműzetést megjárt Constantin Stere professzort idézte, aki szerint népe számára nem az erdélyi románságnak kulturális autonómiát biztosító Magyarország az igazi veszedelem, hanem a semmilyen román kulturális intézményt meg nem tűrő Oroszország.

A hagyományos ruszofóbiának 1912-ben Besszarábia elcsatolásának centenáriuma *össz nemzeti gyászünneppel adózó Romániában* ugyanakkor elhallgatták azokat a híreket, amelyek a magyarellenesség élet tompíthatták volna. Nem adtak hírt pl. arról, amikor egy magyar gőzhajó legénysége – élete kockáztatásával – 16 hajótörött román katonát mentett ki Galacnál a Dunából. S nem talált követőkre a *Romániai Magyar Újság* főmunkatársának, dr. Rejőd Alpárnak a kezdeményezése sem. (Aki saját költségén készített igényes albumot az új Románia látványos fejlődéséről, európai karakteréről; s munkáját a budapesti közönséggel is megismertette.) Szerkesztőtársa, a történész Szócs Géza Aurél Vlaicu repülőmérnökkel ápolta barátsága példájával és józan, építő cikksorozatával próbálta oszlatni a tudatlanság és gyanakvás ködét (Magyarok és románok, illetve Történelmi igazság és nemzeti sovinizmus címmel). Lapjuk, a *Romániai Magyar Újság* magatartása a békítés hitvallásából következett, amelyről még a háború előtt így írt a főszerkesztő: „Nekünk kell [...] megtennünk az első lépést. Mi ismerjük az itteni viszonyokat. Világosítsuk fel testvéreinket tévedéseik felől, s hassunk oda, hogy a román nemzet fiai is felvilágosítást kapjanak. Így elné-

mul majd a mai bűnös hangulatkeltés...” Az efféle békítő hangok azonban a világháború viharában mindkét oldalon süket fülekre találtak.

A Bruszilov-offenzíva sikerein felbátorodva 1916 augusztusában a román haderő betört az őrizetlen Dél-Erdélybe. A magyar lelkészeket, tanítókat internálták, elnémult a *Romániai Magyar Újság*.

Csaknem két évvel később, a központi hatalmak sikeres dunai ellentámadása s a román főváros bevétele után jelent meg a rövid életű *Bukaresti Magyar Hírlap*, melynek szerkesztője kiadta a békülékeny, ám meglehetősen önelégült jelszót: el kell feledni „minden hitszegést”. Ezt azonban a szigorú békefeltételek teljesítéséhez köthette, s fölényes hangnemben olvasta a románság fejére a kockázatos Erdély-aspirációit. Felek József ugyanakkor kifejezte reményét, hogy a jövő majd „egymás jogainak tiszteletén, a határok sértetlenségén és a jószomszédi viszony ápolásán nyugszik”.

Magyarok és románok meddő versengésében tehát ez egyszer még a Monarchia kerekedett felül, s a bukaresti békében nemcsak szerény határkorrekciót vívott ki, de a csángók kulturális autonómiáját is. A padovai fegyverszünettel bekövetkező fordulat után az újság hangneme visszafogottabbá vált. A szerkesztő ekkor már a szláv tengerben egymásra utalt két szomszéd nép történelmi megbékélését sürgette, s felvilágotlanta egy *Román–Magyar Szövetség* megteremtésének lehetőségét is. Az antant győzelme láttán ugyanakkor a lap rezignáltan szembesítette olvasóit a rekvirálások, internálások és zaklatások fájó emlékével s a román vendégszeretet egyenlő bánásmóddal kecsegtető, de tévesnek bizonyult mítoszával. (Ezek után a regáti magyarságnak csupán két választása maradt: Az évtizedek munkájával megszerzett javak megtartása érdekében román állampolgárrá válni vagy az elszenvedett zaklatások tapasztalatával az anyaország védelmébe húzódni.)

Mint ismeretes, a szükségszerűnek tartott szövetség helyett – a nemzeti önrendelkezés jegyében – hamisítatlan reváns következett: a románságnak az egyesítés diadalát jelentő gyulafehérvári deklarációval, Nagy-Románia megszületésével; s számunkra a részekre szaggatással a békítésben máig deficitos trianoni békével.

Ha 1867 a magyarok révbe érkezése és a nemzetiségek kudarca, akkor 1918, illetve 1920 a szomszéd népek örömnépe – míg a magyarság számára a reformkori látnokok rémisztő nemzethalál-víziójának kis híján való beteljesülése. Mindenesetre elgondolkodtató, hogy az Osztrák–Magyar Monarchiát igenlő és elvető magyar politikusok egyaránt számot vetettek azzal, hogy a túléléshez ki kell egyezni: vagy a Kárpát-medencét évszázadok óta velünk közösen megülő nemzetekkel, vagy a birodalmat megtestesítő dinasztiával. Ám az itt felhozott történelmi példák arra világítanak rá, hogy a birodalmak természete az, hogy kedvük és lehetőségeik szerint próbálják átrajzolni a világ politikai térképét. Ezért „Köztes-Európa” népeinek mára egyetlen választása maradt: hogy a kölcsönös tisztelet

alapján megtanuljanak együttműködni! Ellenkező esetben soha nem látott globális erők egyenként vetkőztetik ki nemzeti hagyományaikból és lapítják felismerhetetlen fogyasztói népmasszává valahányat.

Már több mint száz éve a román kultúra bőkezű magyarországi mecénása, Gozsdu Manó látnoki bölcsességgel erre figyelmeztetett:

„Vesse akárki a mappára szemét, és meg fogja látni, hogy azon román, ki a román nemzetet folytonos ellenségeskedésre ingerli a magyarok ellen, legnagyobb ellensége a román nemzetnek; meggyőződhetik, ha egy kis élet- és világtapasztalása van, hogy az egymás közti súrlódások csak mind a kettőnek életét rövidítik: mert ha ma elvész a magyar, holnap a román fog elveszni.”

Aquila non captat muscas